

Η ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ Μ.Α.Κ HALLIDAY

της Χριστίνας Λύκου

(πηγή www.komvos.edu.gr)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Μ.Α.Κ. Halliday, σε ανοιχτή επιστολή του που δημοσιεύεται σε αυτό το τεύχος του *Γλωσσικού Υπολογιστή*, μιλά για το ρόλο της γραμματικής στην εκπαίδευση. Εξηγεί γιατί είναι σημαντικό οι μαθητές/-τριες να γνωρίσουν τους μηχανισμούς της γλώσσας και έτσι να αποκτήσουν «γνώση για τη γλώσσα», δηλαδή γνώση για τη γραμματική της γλώσσας. Η γραμματική που προτείνει ο Halliday, όμως, στηρίζεται σε διαφορετικές αντιλήψεις από εκείνες των ευρύτερα γνωστών γλωσσολογικών ρευμάτων, όπως είναι ο Δορισμός και η Γενετική Μετασχηματιστική Γραμματική¹, οι οποίες θέτουν ως βασικό πεδίο της γραμματικής θεωρίας και περιγραφής τα τυπικά στοιχεία της γλώσσας και τους συνδυασμούς τους βάσει κανόνων.

Διαβάζοντας το κείμενό του, καταλαβαίνουμε πως η γραμματική για την οποία μιλά ο Halliday στηρίζεται σε μια κοινωνική θεώρηση της γλώσσας σύμφωνα με την οποία η γλώσσα συνιστά μια σημαντική πηγή κατασκευής και ανταλλαγής νοημάτων. Οι άνθρωποι, πιστεύει, κατασκευάζουμε και ανταλλάσσουμε νοήματα μεταξύ μας προκειμένου να κατανοήσουμε τον κόσμο, τον εαυτό μας και τις μεταξύ μας σχέσεις. Κατά συνέπεια, η γλώσσα γι' αυτόν γεννά τις σημασίες κατά τη χρήση της. Άρα, η μελέτη της γλώσσας ως σημειογενούς συστήματος συνεπάγεται τη διερεύνηση της χρήσης και λειτουργίας της σε «πραγματικές» περιστάσεις επικοινωνίας.

Το μοντέλο γλωσσικής μελέτης που προτείνει στηρίζεται στη Συστημική Λειτουργική Γραμματική (ΣΛΓ), η οποία είναι μια γραμματική προσανατολισμένη στη σημασιολογία και στη λειτουργία² των γλωσσικών στοιχείων. Η βασική έννοια γύρω από την οποία οργανώνεται η ΣΛΓ είναι η σημασία και όχι η δομή, όπως προτείνουν άλλα γνωστά γλωσσολογικά μοντέλα. Ερμηνεύει τη γλώσσα ως ένα σύστημα σημασιών, οι οποίες πραγματώνονται από τύπους. Η γλώσσα, δηλαδή, θεωρείται ένα σύστημα σχέσεων, όπου οι δομές εκλαμβάνονται ως οι πραγματώσεις αυτών των σχέσεων.

Η ΣΛΓ, επίσης, θεωρεί ότι τα νοήματα που κατασκευάζονται μέσω της γλώσσας διαμορφώνονται στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο³ μέσα στο οποίο λειτουργούν. Αναγνωρίζει, δηλαδή, μια άμεση σχέση μεταξύ γλώσσας και κοινωνικοπολιτισμικής δομής. Μάλιστα, επειδή δίνει έμφαση στη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων, η ΣΛΓ χρησιμοποιείται για ανάλυση των κοινωνικών εννοιών και νοημάτων που διαμορφώνονται με βάση τις γλωσσικές επιλογές που κάνουμε κάθε φορά που μιλάμε ή γράφουμε. Αυτό γίνεται κατανοητό, αν αναλύσουμε τα παρακάτω σύντομα κείμενα με βάση τη συστημική λειτουργική προσέγγιση, τα οποία αναφέρονται μεν στο ίδιο γεγονός, αλλά η επιλογή διαφορετικών γλωσσικών στοιχείων στο καθένα από αυτά διαμορφώνει μια διαφορετική κοινωνική πραγματικότητα:

[1] Αστυνομικοί καταπατούν τα δικαιώματα των κρατουμένων, σύμφωνα με το Αρχηγείο της Αστυνομίας, το οποίο εξέδωσε έγγραφο για την ενημέρωση των αστυνομικών για τις υποχρεώσεις τους έναντι των κρατουμένων.

[2] Υπάρχουν φήμες ότι τα δικαιώματα των κρατουμένων καταπατούνται. Εκδόθηκαν δελτία πληροφοριών με τα δικαιώματά τους, τα οποία διανεμήθηκαν σε όλα τα αστυνομικά τμήματα.

Στην παραδοσιακή γραμματική ανάλυση οι γραμματικοί τύποι και οι συντακτικές δομές που εμφανίζονται στα δύο κείμενα θα αποτελούσαν έναυσμα για τη γνωριμία ή την εξοικείωση των μαθητών/-τριών, μέσα από ασκήσεις, παραγωγή λόγου κτλ., με συγκεκριμένες όψεις της

μορφολογίας και της σύνταξης της νέας ελληνικής. Ωστόσο, αν διαβάσουμε τα δύο κείμενα προσεκτικά, θα διαπιστώσουμε ότι αυτή ακριβώς η επιλογή συγκεκριμένων τύπων και δομών διαμορφώνει διαφορετικά νοήματα σε καθένα από αυτά. Συγκεκριμένα, το πρώτο κείμενο κατασκευάζει μια σαφή αιτιακή σχέση ανάμεσα στους Δράστες και στο γεγονός. Αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση της ενεργητικής σύνταξης και την «αποκάλυψη» των Δραστών που στην προκειμένη περίπτωση είναι οι αστυνομικοί. Το πρώτο κείμενο ρητά δηλώνει πως οι *αστυνομικοί* είναι εκείνοι που *καταπατούν* τα δικαιώματα των κρατουμένων. Βλέπουμε, επιπλέον, να χρησιμοποιείται «κατηγορική τροπικότητα» (*καταπατούν*), που δηλώνει σιγουριά και έτσι υπογραμμίζει την αιτιότητα των δραστών και την απόδοση ευθυνών για τη συγκεκριμένη πράξη. Η συσχέτιση των Δραστών (των αστυνομικών δηλαδή) με το συμβάν (την καταπάτηση των δικαιωμάτων) επιτείνεται από το γεγονός ότι η ενέργεια καταγγέλλεται από την ίδια την αστυνομία. Η σχέση του Δράστη με το γεγονός υπογραμμίζεται με τη χρήση ενεργητικής σύνταξης (*...το Αρχηγείο της Αστυνομίας, το οποίο εξέδωσε το έγγραφο...*) και της προθετικής φράσης *για την ενημέρωση των αστυνομικών*, η οποία υποδηλώνει εμπλοκή των αστυνομικών, αφού πρέπει να ενημερωθούν, προκειμένου να μην επαναλάβουν την ενέργεια αυτή.

Αντίθετα, στο δεύτερο κείμενο, οι λεξικογραμματικές επιλογές όχι μόνο δεν κατασκευάζουν μια σχέση αιτιότητας ανάμεσα στο Δράστη και στο γεγονός, αλλά λειτουργούν για τη συγκάλυψη του Δράστη. Γραμματικά αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση της παθητικής σύνταξης *τα δικαιώματα των κρατουμένων καταπατούνται* στην οποία δεν δηλώνεται το ποιητικό αίτιο, ο ουσιαστικός δηλαδή Δράστης, με αποτέλεσμα οι συνθήκες αιτιότητας να παραμένουν αδιευκρίνιστες και να μην γίνεται απόδοση ευθυνών. Όμοια, στην επόμενη πρόταση του κειμένου χρησιμοποιείται παθητική σύνταξη χωρίς να δηλώνεται το ποιητικό αίτιο, γεγονός που οδηγεί κι αυτό στην αποσιώπηση των δραστών, αφού η πληροφορία σχετικά με το ποιοι εξέδωσαν τα δελτία πληροφοριών ενδεχομένως να οδηγούσε στην έμμεση συσχέτιση των Δραστών, δηλαδή στο να καταστεί σαφές ποιοι καταπάτησαν τα δικαιώματα των κρατουμένων. Παράλληλα, η φράση *Υπάρχουν φήμες*, που δηλώνει αβεβαιότητα, μετριάξει τη σοβαρότητα του συμβάντος, αφού το παρουσιάζει ως κάτι που δεν είναι σίγουρο. Κατ' επέκταση μετριάζεται η ευθύνη των Δραστών.

Στη συνέχεια του άρθρου θα αναφερθούμε εκτενέστερα στις βασικές αρχές που διέπουν τη ΣΛΓ καθώς και στη χρησιμότητα αυτού του γλωσσολογικού παραδείγματος στην εκπαίδευση. Προς το τέλος του κειμένου θα αναλύσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια ένα κείμενο με βάση τη συστημική λειτουργική οπτική, προκειμένου να δούμε πώς αυτή η προσέγγιση προσφέρεται για τη λεξικογραμματική ανάλυση των κοινωνικών νοημάτων που κατασκευάζονται από τη γλώσσα.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

Ο σημασιολογικός χαρακτήρας της ΣΛΓ

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η γλώσσα για τον Halliday είναι ένα σύστημα για την κατασκευή νοημάτων, ένα σημειογενές σύστημα. Η σχέση ανάμεσα στη σημασία και την αναπαράστασή της είναι μια σχέση πραγμάτωσης. Αντίθετα όμως με ό,τι συμβαίνει στα άλλα σημειωτικά συστήματα, η σχέση αυτή δεν είναι αυθαίρετη. Ο λόγος που αυτό συμβαίνει είναι ότι στο γλωσσικό σύστημα παρεμβάλλεται και ένα ενδιάμεσο επίπεδο ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο. Αυτό είναι το επίπεδο της «διατύπωσης» [wording]. Συγκεκριμένα, τα νοήματα/ οι σημασίες, πραγματώνονται από λέξεις και οι ίδιες οι λέξεις από ηχητικά ή γραφηματικά σύμβολα. Η σχέση μεταξύ των ηχητικών/ γραφηματικών συμβόλων και των λέξεων είναι αυθαίρετη, αλλά όχι και η σχέση μεταξύ των λέξεων και των σημασιών, αφού κάθε λέξη εγγράφει και διαφορετική σημασία. Αν πάρουμε για παράδειγμα το λεξιλογικό σύνολο που δηλώνει το βαθμό εγγύτητας στις διαπροσωπικές σχέσεις, [*κολλητός, φίλος, οικείος, γνωστός, άγνωστος, εχθρός κτλ.*], οποιαδήποτε λεξιλογική επιλογή οδηγεί στην εγγραφή διαφορετικής σημασίας. Η γλώσσα, λοιπόν, χαρακτηρίζεται από συστήματα λεξιλογικών επιλογών και η διαδικασία επιλογής ενός λεξιλογικού στοιχείου αποτελεί μια σημειωτική διαδικασία.

Αυτό όμως που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι αυτό το ενδιάμεσο επίπεδο που χαρακτηρίζει τη γλώσσα δεν περιλαμβάνει μόνο λεξιλογικά συστήματα αλλά και συστήματα γραμματικών

επιλογών, στα οποία οι επιλογές πραγματώνονται από ακολουθίες γραμματικών στοιχείων, δηλαδή μέσω γραμματικών δομών. Γι' αυτόν το λόγο το επίπεδο αυτό ονομάζεται λεξικογραμματικό. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι στη ΣΛΓ τα νοήματα πραγματώνονται από τις διατυπώσεις –που περιλαμβάνουν τα λεξιλογικά στοιχεία και τις γραμματικές δομές– και αυτές με τη σειρά τους πραγματώνονται από τα ηχητικά/ γραφηματικά σύμβολα. Στο Σχήμα 1 που ακολουθεί παρατίθενται τα γλωσσικά επίπεδα κατά τη ΣΛΓ:

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΕΠΙΠΕΔΑ	
→ Σημασιολογικό	Σημασίες/ νοήματα
→ Λεξικογραμματικό	Διατυπώσεις (λέξεις και γραμματικές δομές)
→ Φωνολογικό	Ηχητικά σύμβολα

Σχήμα 1: Τα επίπεδα της γλώσσας κατά τη ΣΛΓ

Ο Halliday χαρακτηρίζει τη σχέση μεταξύ σημασίας και διατύπωσης, δηλαδή τη σχέση μεταξύ σημασιολογίας και λεξικογραμματικής, «φυσική» και θεωρεί ότι τα γενικά είδη γραμματικών μοτίβων [patterns] που έχουν αναπτυχθεί στη γλώσσα και οι συγκεκριμένες πραγματώσεις κάθε είδους έχουν μια φυσική σχέση με τα νοήματα τα οποία έχουν καταλήξει να εκφράζουν. Η παραπάνω διαπίστωση γίνεται περισσότερο κατανοητή αν σκεφτούμε ότι στη γλώσσα μας έχουν αναπτυχθεί σημασιολογικές δομές που μας διευκολύνουν να σκεφτόμαστε και να αναφερόμαστε στην εμπειρία μας, γιατί μας είναι εύλογες και κατανοητές. Παράλληλα, έχουν δημιουργηθεί και λεξικογραμματικές δομές που μας είναι επίσης εύλογες και κατανοητές. Έχουν αναπτυχθεί, για παράδειγμα, διαφορετικές γραμματικές κατηγορίες, οι οποίες σχετίζονται με διαφορετικές πλευρές της εμπειρίας μας, όπως είναι τα ρήματα τα οποία σχετίζονται με τα γεγονότα και τα ουσιαστικά που σχετίζονται με τους/τις μετέχοντες/-ουσες στα γεγονότα. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά, από πολύ μικρή ηλικία, είναι σε θέση να συσχετίζουν τις γραμματικές κατηγορίες με την πραγματικότητα που βρίσκεται γύρω τους. Για παράδειγμα, η διατύπωση της φράσης *παιζώ παιχνίδι* σημαίνει ότι τα παιδιά μπορούν να αναλύσουν την εμπειρία τους σε συμβάντα, που δηλώνονται από την κατηγορία του ρήματος και σε μετέχοντες/-ουσες στα συμβάντα, που δηλώνονται από την κατηγορία του ουσιαστικού.

Η ΣΛΓ ως γραμματική επιλογών

Έχει γίνει ήδη κατανοητό πόσο σημαντική είναι η έννοια της επιλογής για τη συγκεκριμένη γραμματική προσέγγιση. Σύμφωνα με τη ΣΛΓ, η διαδικασία της κατασκευής νοημάτων θεωρείται μια διαδικασία επιλογών και η ίδια χαρακτηρίζεται ως μια γραμματική επιλογών. Προτού επεκταθούμε στις συνέπειες αυτού του χαρακτηριστικού, είναι νομίζω σημαντικό να εξηγήσουμε τι ακριβώς σημαίνει ο όρος γραμματική επιλογών. Βασική οργανωτική έννοια της ΣΛΓ είναι η έννοια του «συστήματος», και συγκεκριμένα η έννοια του «δικτύου συστημάτων» [system network]· γι' αυτό και ονομάζεται *συστημική γραμματική*. Σύμφωνα με την προσέγγιση του δικτύου συστημάτων, η γλώσσα αποτελεί πηγή κατασκευής νοημάτων. Κάθε σύστημα στο δίκτυο αυτό αναπαριστά μια επιλογή· όχι όμως μια συνειδητή επιλογή που λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένο χρόνο αλλά ένα σύνολο πιθανών μεταβλητών. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι επιλογές μεταξύ *ενεργητικής/ παθητικής σύνταξης, κατάφασης/ ερώτησης ή ενικού/ πληθυντικού*. Ας σημειωθεί ότι οι επιλογές που κάνουμε όταν παράγουμε γραπτό ή προφορικό λόγο είναι σημαντικές ως προς τα νοήματα που κατασκευάζουμε, ως χρήστες της γλώσσας, όπως είδαμε πιο πάνω με την ανάλυση των κειμένων [1] και [2].

Οι επιλογές μας μπορεί να αφορούν και τα τρία επίπεδα της γλώσσας, όπως αυτά ορίζονται από τη ΣΛΓ, δηλαδή μπορεί να είναι σημασιολογικές, λεξικογραμματικές ή φωνολογικές. Κάθε σύστημα περιλαμβάνει το σύνολο των πιθανών επιλογών καθώς και τις «πραγματώσεις» τους. Ένα τέτοιο σύστημα με πιθανές μεταβλητές είναι η επιλογή μεταξύ *ενικού/ πληθυντικού*. Σε αυτό το σύστημα λαμβάνεται υπόψη αν το ονομαστικό σύνολο ανήκει στην κατηγορία των μετρήσιμων ουσιαστικών. Αν συμβαίνει αυτό, τότε θα πρέπει να διαλέξουμε ανάμεσα σε ενικό ή πληθυντικό· αν διαλέξουμε πληθυντικό, τότε αυτό συνεπάγεται ότι θα αλλάξει η κατάληξη του ονόματος και θα πρέπει να προσθέσουμε το μόρφημα που δηλώνει πληθυντικό. Κάθε

επιλογή οδηγεί σε μια άλλη, με συνέπεια το σύνολο της γραμματικής να δικτυώνεται με αυτό τον τρόπο. Ένα άλλο παράδειγμα αφορά το σύστημα των διαδικασιών [processes] μιας γλώσσας. Υπάρχουν διάφορα είδη διαδικασιών. Μια διαδικασία μπορεί να είναι είτε πράξη, δηλαδή υλική, π.χ. *χτυπώ* είτε σκέψη, δηλαδή νοητική, π.χ. *πιστεύω*, είτε προσδιοριστική, δηλαδή συσχετική π.χ. *είμαι* κτλ. Αν είναι υλική, δηλαδή διαδικασία δράσης, τότε θα είναι είτε απλή πράξη, δηλαδή αμετάβατη, πχ. *τρέχω*, είτε πράξη πάνω σε κάτι ή κάποιον/-α, δηλαδή μεταβατική, π.χ. *χτυπώ την πόρτα*. Κατά συνέπεια, η συστημική θεωρία αντιμετωπίζει τη σημασία ως επιλογή και η γλώσσα ερμηνεύεται ως δίκτυο αλληλοσυνδεόμενων επιλογών. Δηλαδή, η ΣΛΓ περιγράφει ένα γλωσσικό στοιχείο και μέσω της περιγραφής το συσχετίζει με το σύνολο των άλλων στοιχείων. Κάθε γλωσσικό επίπεδο –λεξικογραμματικό, φωνολογικό, σημασιολογικό– είναι ένα εύρος εναλλακτικών επιλογών, η αναπαράσταση των επιλογών και, συγκεκριμένα, των αλληλένδετων σχέσεων μεταξύ των επιλογών. Με αυτό τον τρόπο υπογραμμίζεται η έννοια του δυναμικού της γλώσσας. Για παράδειγμα, το λεξικογραμματικό σύστημα είναι η αναπαράσταση όλων των λεξικογραμματικών επιλογών που μπορεί να γίνουν σε μια γλώσσα, είναι δηλαδή ένα δίκτυο λεξικογραμματικού δυναμικού.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, η συγκεκριμένη προσέγγιση στη γραμματική εκτός από συστημική ονομάζεται και *λειτουργική*, επειδή κάθε γλωσσικό στοιχείο ερμηνεύεται από την άποψη της λειτουργίας του στο σύνολο του γλωσσικού συστήματος. Η ΣΛΓ περιγράφει τις λειτουργίες των δομών που συνοδικά πραγματώνουν το σύστημα σημασιών που είναι η γλώσσα. Υπό αυτή την έννοια, η ΣΛΓ κατασκευάζει όλες τις μονάδες μιας γλώσσας ως οργανικούς συσχετισμούς λειτουργιών. Για παράδειγμα, μια γραμματική μονάδα μπορεί να αποδίδει διαφορετικό νόημα αν τοποθετηθεί σε ένα σύνταγμα από το εάν συνδυαστεί με κάποιο άλλο στοιχείο ή αν ληφθεί υπόψη η εσωτερική της οργάνωση. Αυτό που κάνει η γραμματική είναι να ταξινομεί όλες αυτές τις πιθανές μεταβλητές και να τους αποδίδει τις συγκεκριμένες σημασιολογικές τους λειτουργίες.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η ΣΛΓ είναι μια γραμματική επιλογών είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Αφού, όπως είδαμε, η σχέση μεταξύ σημασιολογίας και γραμματικής είναι μια σχέση πραγμάτωσης, τότε διαφορετικές λεξικογραμματικές επιλογές πραγματώνουν διαφορετικά νοήματα. Ανάλογα λοιπόν με τις επιλογές που κάνουμε, κατασκευάζονται διαφορετικά νοήματα και συνεπώς διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις του κόσμου και γενικά διαφορετική πραγματικότητα. Γι' αυτόν το λόγο ο Halliday χαρακτηρίζει τη γλώσσα ως κοινωνική πρακτική, υπογραμμίζει την κοινωνική της διάσταση και θεωρεί ότι η γλώσσα διαμορφώνεται από την κοινωνική πραγματικότητα, ενώ παράλληλα παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της. Για τον Halliday η γραμματική είναι η θεωρία της ανθρώπινης εμπειρίας. Πιστεύει ότι η ανθρώπινη εμπειρία μετατρέπεται σε νόημα μέσω των γραμματικών συστημάτων της γλώσσας, δηλαδή των λέξεων και των δομών μέσω των οποίων αυτά πραγματώνονται⁴.

Υπό αυτή την οπτική γίνεται συνειδητό ότι η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι μια προκαθορισμένη έννοια, αλλά μια έννοια που διαμορφώνεται στο πλαίσιο των πολιτισμικών συμβάσεων, οι οποίες διαφέρουν από γλώσσα σε γλώσσα. Συνεπώς σε κάθε γλώσσα η εμπειρία κατασκευάζεται με το δικό της τελείως ξεχωριστό τρόπο. Η ΣΛΓ, δηλαδή, δεν θεωρεί ότι υπάρχουν καθολικά περιγραφικά χαρακτηριστικά κοινά σε όλες τις γλώσσες* θεωρεί όμως ότι υπάρχουν ορισμένα πολύ γενικά χαρακτηριστικά που αποτελούν εγγενείς ιδιότητες της γλώσσας ως σημειωτικού συστήματος, τα οποία όμως πραγματώνονται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε γλώσσα και με διαφορετικές περιγραφικές κατηγορίες.

Το κείμενο ως σημασιολογική μονάδα

Ιδιαίτερα βασικό χαρακτηριστικό της ΣΛΓ είναι ότι οργανώνεται γύρω από το κείμενο και όχι γύρω από την πρόταση, όπως συμβαίνει με αρκετές άλλες γλωσσολογικές προσεγγίσεις, και αντιμετωπίζει το κείμενο ως αποτέλεσμα και διαδικασία, που δεν είναι ποτέ ξεκομμένο από το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγεται και κατανοείται⁵. Για τη ΣΛΓ ολόκληρο το κείμενο είναι μια σημασιολογική μονάδα που συγκροτείται από τα νοήματα των επιμέρους στοιχείων του. Με άλλα λόγια, το κείμενο είναι μια σημειωτική περίσταση μέσω της οποίας εκτυλίσσονται τα νοήματα που συνιστούν το κοινωνικό σύστημα. Τα κοινωνικά αυτά νοήματα, λοιπόν, που αναπτύσσονται κατά την επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων καθώς παράγουν προφορικά και γραπτά κείμενα, δεν είναι μεμονωμένα, αλλά ενσωματωμένα

συστήματα σημασιολογικού δυναμικού. Μέσω αυτών δομείται, διατηρείται ή μεταβάλλεται η κοινωνική πραγματικότητα. Συνεπώς, το κείμενο προσδιορίζεται από την κοινωνική-πολιτισμική πραγματικότητα και με τη σειρά του την προσδιορίζει

Πρόταση και λειτουργίες

Ο Halliday θεωρεί ότι σε κάθε πρόταση εγγράφονται τουλάχιστον τρεις διαφορετικές λειτουργίες της γλώσσας. Αυτές οι τρεις λειτουργίες, που επιτελεί η κάθε πρόταση, αφορούν, αντίστοιχα, τον τρόπο με τον οποίο συσχετίζουμε την εμπειρία μας, το πώς κατασκευάζουμε τις διαπροσωπικές μας σχέσεις και το πώς οργανώνουμε την πληροφορία.

Συγκεκριμένα, η πρώτη λειτουργία εκφράζει την εμπειρία που έχει ο/η ομιλητής/-τρια του εξωτερικού και του εσωτερικού του/της κόσμου. Επειδή η λειτουργία αυτή είναι στο επίπεδο της ιδέας ή γνώμης που έχει ο/η χρήστης για την πραγματικότητα, όπως αυτή έχει καταγραφεί στη συνειδησή του/της, ο Halliday την αποκαλεί ideational function και στα ελληνικά τη μεταφράζουμε ως (ανα)παραστατική λειτουργία της γλώσσας. Η δεύτερη λειτουργία της πρότασης, που μεταφράζουμε ως διαπροσωπική λειτουργία [interpersonal function], αφορά τις σχέσεις όσων εμπλέκονται σε μια περίπτωση επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης και της παρεμβολής του/της ίδιου/-ας του/της ομιλητή/-τριας σε αυτήν: κάθε φορά που παράγουμε προφορικό ή γραπτό λόγο υιοθετούμε ρόλους για τους εαυτούς μας και τους άλλους, με τους οποίους επικοινωνούμε, και μέσα από τους ρόλους αυτούς διαμορφώνουμε τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Η τρίτη λειτουργία, η οποία ονομάζεται κειμενική λειτουργία της πρότασης [textual function], έχει σχέση με την οργάνωση της πληροφορίας και αφορά τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο οργανώνεται ως προϊόν προφορικού ή γραπτού λόγου.

Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι αυτές οι λειτουργίες πραγματώνονται μέσω συγκεκριμένων επιλογών στο λεξικογραμματικό σύστημα της γλώσσας. Η (ανα)παραστατική λειτουργία πραγματώνεται μέσω του συστήματος μεταβιβαστικότητας [transitivity], το οποίο περιλαμβάνει τις διαδικασίες (τα ρήματα), τους/τις μετέχοντες/-ουσες (τα ουσιαστικά) και τα καταστασιακά στοιχεία (προθετικές φράσεις χρόνου, τόπου, τρόπου κτλ). Η διαπροσωπική λειτουργία πραγματώνεται μέσω του συστήματος του τρόπου [mood], το οποίο αναφέρεται στο βαθμό βεβαιότητας ή σιγουριάς (σύστημα τροπικότητας [modality]) που εκφράζεται από την πρόταση, στο είδος των προτάσεων (δήλωση, ερώτηση), στους δείκτες ευγένειας κτλ. Μέσω, δηλαδή, αυτού του συστήματος της πρότασης εκφράζεται ο ρόλος που ο/η ομιλητής/-τρια έχει επιλέξει να υιοθετήσει σε μια επικοινωνιακή περίπτωση καθώς επίσης και ο ρόλος ή οι πιθανοί ρόλοι που έχει επιλέξει να εκχωρήσει στους/στις συνομιλητές/-τριές του. Τέλος, η κειμενική λειτουργία πραγματώνεται μέσω του συστήματος του θέματος-ρήματος [theme-rheme], το οποίο περιλαμβάνει διάφορα μοτίβα οργάνωσης της πρότασης. Η σχέση μεταξύ σημασιολογικού και λεξικογραμματικού επιπέδου απεικονίζεται στο Σχήμα 2 και διερευνάται αναλυτικότερα, μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα, στις σελίδες που ακολουθούν.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σχήμα 2: Σχέση σημασιολογικού και λεξικογραμματικού επιπέδου

Η (ανα)παραστατική λειτουργία

Όπως έχει ειπωθεί, η (ανα)παραστατική λειτουργία αφορά το περιεχόμενο της πρότασης στην οποία αναπαριστάται η κοινωνική και φυσική πραγματικότητα, έτσι όπως καταγράφεται στη συνείδηση εκείνου/-ης που την παραγάγει. Είναι η λειτουργία με την οποία η γλώσσα κωδικοποιεί την πολιτισμική εμπειρία και ο ομιλητής/-τρια κωδικοποιεί τη δική του/της ατομική εμπειρία ως κοινωνικό υποκείμενο. Εκφράζει τα φαινόμενα του περιβάλλοντος: τα πράγματα –έμψυχα πλάσματα, αντικείμενα, πράξεις, γεγονότα, ιδιότητες και σχέσεις– του κόσμου και της συνείδησής μας. Ας δούμε, για παράδειγμα, την παρακάτω πρόταση:

[3] Πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και αποτελεσματικά.

Η (ανα)παραστατική λειτουργία της πρότασης αυτής είναι να δηλώσει μια συγκεκριμένη πραγματικότητα σχετικά με την ύπαρξη ενός προβλήματος.

Η χρήση του ρήματος –που κατά τη συστημική λειτουργική προσέγγιση ονομάζεται διαδικασία– *να αντιμετωπίσουμε*, το οποίο δηλώνει ενέργεια/ δράση, καθώς και του α' πληθυντικού –*σουμ*ε δηλώνει ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος και συγκεκριμένα από «εμάς». Η επιλογή των λεξιλογικών στοιχείων *άμεσα* και *αποτελεσματικά* επιτείνει το μέγεθος του προβλήματος, το οποίο χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Η πραγματικότητα, δηλαδή, που δημιουργείται καθιστά υπεύθυνους/-ες για την αντιμετώπιση του προβλήματος «εμάς», οι οποίοι/-ες πρέπει να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα.

Η επιλογή διαφορετικών λεξικογραμματικών στοιχείων θα οδηγούσε στην κατασκευή διαφορετικής πραγματικότητας, όπως στην πρόταση

[4] Το πρόβλημα είναι άλυτο.

Σε αυτή την πρόταση αποδίδεται απλώς μια ιδιότητα στο πρόβλημα, *είναι άλυτο*. Δεν υπάρχουν ρήματα/ διαδικασίες ή γενικότερα γλωσσικά στοιχεία που να δηλώνουν τις ενέργειες για την αντιμετώπιση του προβλήματος ούτε γίνεται αναφορά στους δράστες αυτών των ενεργειών. Συνεπώς, δεν δίνεται έμφαση ή αποσιωπάται η απόδοση ευθυνών για τη λύση του προβλήματος.

Η διαπροσωπική λειτουργία

Η *διαπροσωπική λειτουργία* αφορά το ρόλο που έχουμε στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους και τις στάσεις μας απέναντί τους και εκφράζει την προσπάθειά μας να δράσουμε πάνω στους άλλους μέσα στα πλαίσια του περιβάλλοντος. Είναι η λειτουργία μέσω της οποίας ο/η ομιλητής/-τρια παρεισφρεί στο καταστασιακό περιβάλλον εκφράζοντας τις δικές του/της συμπεριφορές και κρίσεις και προσπαθώντας να επηρεάσει τις συμπεριφορές και απόψεις των άλλων. Αν εξετάσουμε το προηγούμενό μας παράδειγμα

[3] Πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και αποτελεσματικά.

θα δούμε ότι η πρόταση αυτή κατασκευάζει συγκεκριμένες σχέσεις μεταξύ των ομιλητών/-τριών. Η χρήση της δεοντικής τροπικότητας *πρέπει* δηλώνει ότι ο/η ομιλητής/-τρια είναι σε θέση να υπαγορεύει στους/στις άλλους/-ες τι πρέπει να κάνουν, γεγονός που υπογραμμίζει την εξουσία που έχει έναντι των άλλων. Η χρήση του α' πληθυντικού δηλώνει ότι ο/η ομιλητής/-τρια θεωρεί τον εαυτό του/της μέρος της ομάδας, αλλά ότι κατέχει θέση ισχύος, αφού μπορεί να επιβάλει τη γνώμη του/της. Συνεπώς, στην πρόταση αυτή κατασκευάζεται μια άνιση σχέση μεταξύ των ομιλητών/-τριών. Αν συγκρίνουμε αυτή την πρόταση με τις ακόλουθες:

[5] Νομίζω ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και αποτελεσματικά.

[6] Αναρωτιέμαι αν θα ήταν καλό να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και αποτελεσματικά.

θα διαπιστώσουμε ότι η επιλογή διαφορετικών λεξικογραμματικών στοιχείων οδηγεί και στην κατασκευή διαφορετικής σχέσης μεταξύ των ομιλητών/-τριών. Στην πρόταση [5] χρησιμοποιείται επίσης δεοντική τροπικότητα *πρέπει*, αλλά η χρήση του ρήματος *νομίζω* μετριάξει τον εξουσιαστικό χαρακτήρα του εκφωνήματος. Ο ομιλητής/-τρια απλώς προτείνει και δεν υπαγορεύει, γεγονός που μας οδηγεί να συμπεράνουμε ότι δεν έχει τη θέση ισχύος που θα του/της επέτρεπε να επιβάλει τη γνώμη του/της. Στην πρόταση [6] η απουσία της δεοντικής τροπικότητας και η χρήση των τροπικών στοιχείων *Αναρωτιέμαι αν θα ήταν καλό* υπογραμμίζει τη μεγάλη επιφυλακτικότητα του/της ομιλητή/ -τριας και την έλλειψη σιγουριάς είτε ενδεχομένως ως προς την ορθότητα της άποψής του/της είτε ως προς το δικαίωμά του/της να εκφράζει τη γνώμη του/της. Θα λέγαμε ότι στην περίπτωση αυτή η σχέση που κατασκευάζεται μεταξύ των ομιλητών/-τριών είναι επίσης άνιση αλλά τώρα εις βάρος του/της ομιλητή/-τριας.

Η κειμενική λειτουργία

Η *κειμενική λειτουργία* αφορά τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο οργανώνεται ως προϊόν γραπτού ή προφορικού λόγου καθώς και το δυναμικό του/της ομιλητή/-τριας να δημιουργεί κείμενο. Εκφράζει τη σχέση της γλώσσας με το περιβάλλον της, και το ρηματικό –ό,τι έχει ειπωθεί ή γραφτεί– και το μη-ρηματικό, δηλαδή το καταστασιακό περιβάλλον. Για παράδειγμα η πρότασή μας:

[3] Πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και αποτελεσματικά.

παίρνει ως σημείο εκκίνησης –ως θέμα κατά την ορολογία της ΣΛΓ– το τι πρέπει εμείς να κάνουμε και μπορούμε να υποθέσουμε ότι αποτελεί απάντηση στην ερώτηση *Τι να κάνουμε;* Στην περίπτωση αυτή η έμφαση δίνεται στους δράστες, δηλαδή στο «εμείς», οι οποίοι πρέπει να λάβουν μέτρα για την επίλυση του προβλήματος. Υπάρχει, δηλαδή, σαφής απόδοση των ευθυνών για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Αντίθετα, η πρόταση:

[7] Το πρόβλημα είναι δύσκολο να αντιμετωπισθεί.

έχει μια διαφορετική οργάνωση και παίρνει ως σημείο εκκίνησης *το πρόβλημα*. Η έμφαση δίνεται στην ύπαρξη ενός προβλήματος, ενώ η χρήση της παθητικής φωνής με την παράλληλη απουσία του ποιητικού αιτίου *να αντιμετωπισθεί* συντείνει στην αποσιώπηση των δραστών, δηλαδή των προσώπων που θα έπρεπε να μεριμνήσουν για την επίλυσή του προβλήματος.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί ακόμη μια φορά –και το οποίο κατέστη φανερό και από την ανάλυση της παραπάνω πρότασης– είναι ότι στη ΣΛΓ κάθε πρόταση είναι ένας συνδυασμός στοιχείων, καθένας από τους οποίους πραγματώνει μια λειτουργία. Συγκεκριμένα, κάθε πρόταση αποτελείται από μια ακολουθία στοιχείων που απορρέει από το σύστημα της μεταβιβαστικότητας (διαδικασίες, δράστης), το οποίο πραγματώνει την (ανα)παραστατική λειτουργία. Ταυτόχρονα έχει μια ακολουθία στοιχείων που απορρέει από το σύστημα τροπου, το οποίο πραγματώνει τη διαπροσωπική λειτουργία. Και, τέλος, έχει και μια τρίτη ακολουθία στοιχείων που απορρέει από το σύστημα θέματος-ρήματος, το οποίο πραγματώνει την κειμενική λειτουργία. Καθεμία από αυτές τα τρεις λειτουργίες χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αλληλεξάρτησης και αμοιβαίου περιορισμού στο εσωτερικό της, ενώ αντίθετα είναι σχετικά ανεξάρτητη από τις άλλες δύο. Για παράδειγμα, κάθε επιλογή στο σύστημα μεταβιβαστικότητας, δηλαδή στο είδος των διαδικασιών που επιλέγονται, έχει σημαντικές συνέπειες στις άλλες επιλογές –στους μετέχοντες και στα καταστασιακά στοιχεία– αλλά επηρεάζει πολύ λίγο τις επιλογές που γίνονται στα συστήματα του τρόπου και του θέματος.

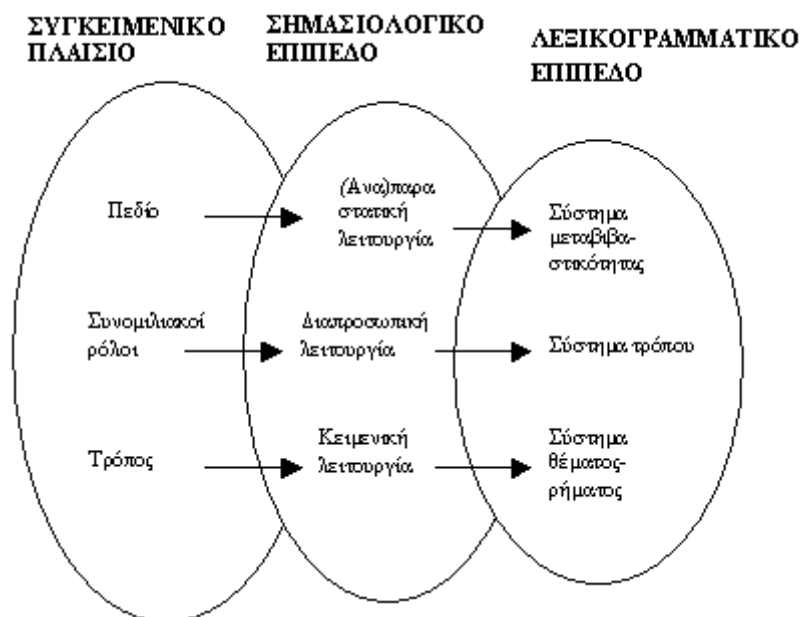
Η σχέση γλώσσας και συγκειμενικού πλαισίου

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, το συστημικό λειτουργικό μοντέλο αναγνωρίζει μια συστηματική σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και στο κοινωνικό συγκείμενο. Η ΣΛΓ δεν εξετάζει τη γλώσσα ως ένα αυθαίρετο και μεμονωμένο φαινόμενο, αλλά εξετάζει πάντοτε τη γλωσσική χρήση στο συγκειμενικό της πλαίσιο [language use in context]. Πρωταρχικός στόχος δεν είναι μόνο η κατανόηση και ερμηνεία του ίδιου του κειμένου, αλλά και του συγκειμένου του (του καταστασιακού και του πολιτισμικού), καθώς και της συστηματικής σχέσης μεταξύ κειμένου και συγκειμένου. Ο Halliday πιστεύει ότι μπορούμε να συμπεράνουμε το συγκεκριμένο πλαίσιο της γλωσσικής χρήσης από τα γλωσσικά μοτίβα σε ένα κείμενο, και αυτό σημαίνει με τη σειρά του ότι το κείμενο εμπεριέχει στοιχεία του συγκειμένου στο οποίο παρήχθη. Η ΣΛΓ θεωρεί ότι υπάρχουν τρεις διαστάσεις του άμεσου καταστασιακού συγκειμένου ενός γλωσσικού γεγονότος που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η γλώσσα: *το πεδίο* [field] των κοινωνικών διαδικασιών (τι συμβαίνει), οι *συνομιλιακοί ρόλοι* [tenor] των κοινωνικών σχέσεων (ποιοι συμμετέχουν) και ο *τρόπος* [mode] της συμβολικής διάδρασης (πώς ανταλλάσσονται τα νοήματα)⁶.

Αναλυτικότερα, *το πεδίο* αναφέρεται στην κοινωνική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα και περιλαμβάνει το θέμα που αποτελεί το κίνητρο για επικοινωνία. Η διάσταση αυτή του συγκειμένου επηρεάζει τη γλωσσική χρήση, καθώς επιλέγονται διαφορετικά γλωσσικά στοιχεία ανάλογα με την κοινωνική δραστηριότητα και το θέμα. Οι *συνομιλιακοί ρόλοι* αναφέρονται στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μετεχόντων σε μια περίπτωση επικοινωνίας, στους κοινωνικούς ρόλους που παίζουν. Οι συνομιλιακοί ρόλοι έχουν αντίκτυπο στη γλωσσική χρήση, καθώς ο βαθμός οικειότητας και οι σχέσεις ισχύος μεταξύ των μετεχόντων καθορίζουν τις γλωσσικές επιλογές. Ο *τρόπος* αναφέρεται στο κανάλι επικοινωνίας που υιοθετείται σε μια περίπτωση επικοινωνίας, στη συμβολική οργάνωση καθώς και στο ρόλο που αποδίδεται στη γλώσσα στο σύνολο της κατάστασης. Διαφορετικές γλωσσικές επιλογές συντελούνται σε ένα γραπτό απ' ό,τι σε ένα προφορικό κείμενο, ή σε μια άμεση επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο σε σχέση με μια τηλεφωνική συνδιάλεξη.

Αυτές, λοιπόν, οι διαστάσεις του συγκειμενικού πλαισίου επηρεάζουν τις γλωσσικές επιλογές, αφού τα νοήματα που κατασκευάζει και οι λειτουργίες που επιτελεί κάθε κείμενο σχετίζονται άμεσα με αυτές τις συγκειμενικές διαστάσεις. Υπάρχει, δηλαδή, μια άμεση σχέση ανάμεσα στις τρεις αυτές διαστάσεις του συγκειμενικού πλαισίου και στις λειτουργίες που τελούνται κατά την παραγωγή ενός κειμένου, και κατ' επέκταση στα συστήματα του λεξικογραμματικού επιπέδου μέσω των οποίων αυτά πραγματώνονται, όπως είδαμε προηγουμένως. Συγκεκριμένα, *το πεδίο* ενός κειμένου σχετίζεται με την (ανα)παραστατική λειτουργία της

γλώσσας, η οποία πραγματώνεται μέσω του συστήματος *μεταβιβαστικότητας*. Η σχέση αυτή απεικονίζεται στο παρακάτω Σχήμα:

Σχήμα 3: Σχέση συγκειμενικού πλαισίου, σημασιολογικού και λεξικογραμματικού επιπέδου

Ανάλυση κειμένου με βάση τη ΣΛΓ

Στη συνέχεια του κειμένου θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε ένα σύντομο κείμενο από την οπτική της ΣΛΓ, δίνοντας έμφαση στη (ανα)παραστατική λειτουργία των προτάσεων του κειμένου, έτσι ώστε να γίνει περισσότερο κατανοητό πώς συγκεκριμένες επιλογές στο λεξικογραμματικό επίπεδο –στην περίπτωση μας στο σύστημα μεταβιβαστικότητας– κατασκευάζουν συγκεκριμένα νοήματα⁷. Κατά την ανάλυση με βάση τη ΣΛΓ συναντάμε κυρίως λειτουργικές ονομασίες κατηγοριών, όπως Δράστης, Διαδικασία, Θέμα, Σχόλιο. Αφού στη ΣΛΓ κάθε γλωσσικό στοιχείο ερμηνεύεται από την άποψη της λειτουργίας του στο σύνολο του γλωσσικού συστήματος, οι λειτουργικές ονομασίες χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν το σημασιολογικό ρόλο των γραμματικών κατηγοριών, για να μας δείξουν πώς οι προτάσεις ενός κειμένου χαρτογραφούν τη σημασία του. Όπως θα δούμε, η γλωσσική ανάλυση με βάση τη συστημική λειτουργική προσέγγιση διαφέρει από την ανάλυση κειμένου που γνωρίζαμε μέχρι τώρα, αφού στη ΣΛΓ οι δομές εξετάζονται ως προς τη λειτουργία τους και αυτό που ενδιαφέρει είναι να βρούμε τα νοήματα που κατασκευάζονται από συγκεκριμένες λεξικογραμματικές επιλογές. Ας προχωρήσουμε στην ανάλυση του παρακάτω κειμένου:

Internet Hellas

Η νέα δύναμη των εταιρειών Δέλτα και Singular

Αυτή η είδηση διαβάζεται «δυνατά». Από σήμερα, η Internet Hellas ενώνει τη δύναμή της με τις εταιρείες Δέλτα και Singular. Τον μεγαλύτερο υπό σύσταση Όμιλο Πληροφορικής στην Ελλάδα. . . . Τώρα, η Internet Hellas γίνεται ο πρώτος e-business catalyst στην Ελλάδα και διοχετεύει την εμπειρία της αποκλειστικά στις επιχειρήσεις. Γνωρίζει τις ανάγκες τους, δημιουργεί ειδικά προγράμματα και συμβουλεύει. Η Internet Hellas μιλά ελληνικά την παγκόσμια γλώσσα του διαδικτύου και οδηγεί τις επιχειρήσεις, ανάλογα με το μέγεθος και τις ιδιαιτερότητες του αντικειμένου τους, στους δρόμους της οικονομίας. Με την ουσιαστική υποστήριξη της Δέλτα και της Singular, η Internet Hellas μετατρέπεται στον προσωπικό e-business catalyst της επιχείρησής σας και έχει ένα όραμα. Το όραμά σας για να κατακτήσετε την κορυφή.

Το παραπάνω κείμενο, όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, είναι ένα διαφημιστικό κείμενο που δημοσιεύτηκε στον ελληνικό τύπο. Το ίδιο το είδος του κειμένου, δηλαδή ότι πρόκειται για διαφήμιση, υπαγορεύει και το γενικότερο στόχο του, που είναι η προώθηση του διαφημιζόμενου προϊόντος. Είναι ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς τα νοήματα που κατασκευάζονται και την πραγματικότητα που δημιουργείται αναφορικά με το διαφημιζόμενο προϊόν, το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η εταιρεία Internet Hellas. Η Internet Hellas στο παρόν κείμενο αναπαριστάται ως μια δυναμική, ενεργητική και ισχυρή οντότητα, εικόνα που εξυπηρετεί τη διάδοση και προώθηση του διαφημιζόμενου προϊόντος. Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό αν εξετάσουμε τις προτάσεις στις οποίες συμμετέχει, τις διαδικασίες κατά τη ΣΛΓ. Αναλυτικότερα, η Internet Hellas αναπαριστάται ως μια οντότητα που πράττει, που δρα, που είναι δυναμική και ενεργητική, αφού είναι Δράστης σε διαδικασίες που δηλώνουν πράξη και δράση, όπως *ενώνει τη δύναμή της, διοχετεύει την εμπειρία της, δημιουργεί ειδικά προγράμματα και οδηγεί τις επιχειρήσεις*. Αναπαριστάται επίσης ως μια οντότητα που μπορεί να σκέφτεται και να έχει νοητικές ιδιότητες, αφού *γνωρίζει τις ανάγκες των επιχειρήσεων* καθώς και ως μια οντότητα που μιλά και μπορεί να διατυπώνει τις απόψεις της: *συμβουλεύει και μιλάει*. Η πραγματικότητα, λοιπόν, που κατασκευάζεται για την Internet Hellas από τις λεξικογραμματικές επιλογές του κειμένου είναι ότι αποτελεί μια οντότητα που έχει την ικανότητα να πράττει, να σκέφτεται, να συμβουλεύει, να έχει πρωτοβουλίες και να δημιουργεί (αναπαριστάται, δηλαδή, ως ένα έμψυχο ον), που αποτελούν ιδιότητες ιδιαίτερα σημαντικές για μια εταιρεία και για την εξασφάλιση της εμπιστοσύνης και την προσέλκυση των άλλων επιχειρήσεων.

Άλλα νοήματα που κατασκευάζονται για τη συγκεκριμένη εταιρεία μέσω στοιχείων του συστήματος της μεταβιβαστικότητας είναι ότι η Internet Hellas αναπαριστάται ως μια ανεξάρτητη και αυτόνομη οντότητα, αφού είναι Δράστης στις κύριες προτάσεις. Επίσης, το γεγονός ότι αποτελεί τον μοναδικό Δράστη του κειμένου, με εξαίρεση τη δευτερεύουσα πρόταση *για να κατακτήσετε την κορυφή*, της προσδίδει ισχύ και υπεροχή. Η Internet Hellas κατασκευάζεται ως μια οντότητα ισχυρή, δυναμική και κυρίαρχη* η κυριαρχία της στο κείμενο παραπέμπει στην κυριαρχία της στην αγορά στον συγκεκριμένο τομέα. Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το γεγονός ότι αποφεύγεται οποιαδήποτε αναφορά στο ανθρώπινο δυναμικό που συνθέτει την εταιρεία έχει ως αποτέλεσμα η εταιρεία να αναπαριστάται ως ένα συμπαγές σύνολο και να της αποδίδεται μεγαλύτερο κύρος.

Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΛΓ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το λειτουργικό μοντέλο γραμματικής εφαρμόζεται επί σειρά ετών και τροφοδοτείται από τη μελέτη της γλωσσικής αγωγής στην εκπαίδευση, κυρίως στην Αυστραλία, όπου ο Halliday δημιούργησε τη δική του γλωσσολογική σχολή. Υπήρξε μάλιστα το έναυσμα για την ανάπτυξη της Εκπαιδευτικής γλωσσολογίας, μιας γλωσσολογικής δηλαδή προσέγγισης στην εκπαίδευση γενικότερα.

Η συστημική λειτουργική προσέγγιση έχει συνεισφέρει σημαντικά στην εκπαίδευση με στόχο τη (κριτική) γνώση για τη γλώσσα [(critical) knowledge about language], ή την (κριτική) γλωσσική συνειδητότητα [(critical) language awareness]. Δηλαδή, η γνώση της ΣΛΓ, εκτός από την ενσυνείδητη κατανόηση των δομικών και λειτουργικών στοιχείων της γλώσσας, μπορεί να βοηθήσει τον/την μαθητή/-τρια να κατανοήσει τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούνται με συστηματικό τρόπο γλωσσικά σχήματα για την κατασκευή του κοινωνικού κόσμου. Η θεωρητική θέση ότι η γραμματική διαμορφώνει την πραγματικότητα και μετατρέπει τις αντιλήψεις σε νοήματα και ότι οι κατηγορίες και οι έννοιες της υλικής μας ύπαρξης κατασκευάζονται με τη γλώσσα χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια, κυρίως στις αγγλόφωνες χώρες, στα πλαίσια αυτού που ονομάζεται κριτικός γραμματισμός [critical literacy]. Στόχος του κριτικού γραμματισμού δεν είναι μόνο η ανάπτυξη της ικανότητας που επιτρέπει στους/στις μαθητές/-τριες να χειρίζονται διάφορα είδη και τύπους λόγου, αλλά η απόκτηση βαθιάς και ουσιαστικής γνώσης για τη γλώσσα, η συνειδητοποίηση της δυναμικής των νοημάτων των διαφόρων τύπων λόγου, τα οποία κατασκευάζονται μέσω της γλώσσας, και η κατανόηση των μεθόδων με τις οποίες κατασκευάζεται η γνώση, και ειδικότερα η σχολική γνώση. Κατά συνέπεια ο κριτικός γραμματισμός παρέχει τη δυνατότητα στους/στις μαθητές/-τριες να αποκτήσουν πρόσβαση στα κοινωνικά ισχυρά νοήματα, καθώς και στις πρακτικές με τις οποίες μπορούν αυτά να κατασκευαστούν, και να συνειδητοποιήσουν ότι τα

νοήματα «με ισχύ» δεν είναι «φυσικά» αλλά κατασκευασμένα, και άρα μπορούν να γίνουν αντικείμενο αμφισβήτησης και ανακατασκευής. Προκειμένου να μελετηθούν και να αξιολογηθούν τα νοήματα που κατασκευάζονται από τα γλωσσικά στοιχεία ενός κειμένου, επισημαίνει η Hasan (1996), είναι ιδιαίτερα σημαντική και απαραίτητη η γνώση της συστημικής λειτουργικής γραμματικής, καθώς επιτρέπει στους χρήστες μιας γλώσσας να καταλαβαίνουν πώς τα λεξικογραμματικά στοιχεία κατασκευάζουν αυτά τα νοήματα. Έτσι, τους παρέχει την ενσυνείδητη δυνατότητα να τα αναπαράγουν ή να τα ανακατασκευάζουν και με τον τρόπο αυτό να συμμετέχουν σε διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής.

Παράλληλα, η θεωρητική θέση ότι η γλώσσα είναι κοινωνική σημείωση και πηγή κατασκευής νοημάτων αποτέλεσε τη βάση για την παιδαγωγική προσέγγιση που ονομάζεται «εκπαίδευση με βάση τα κειμενικά είδη» (πβ. το κείμενο του M.A.K. Halliday σε αυτό το τεύχος του *Γλωσσικού Υπολογιστή*). Η προσέγγιση αυτή στοχεύει στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των μαθητών/-τριών για την κατανόηση και την παραγωγή διαφόρων ειδών και τύπων λόγου. Μέσα από τις πολλές γλωσσικές επιλογές που εξυπηρετούν ποικίλες επικοινωνιακές ανάγκες, οι μαθητές/-τριες διδάσκονται πώς κατασκευάζονται τα διαφορετικά στοιχεία στη δομή κάθε κειμενικού είδους από τη γραμματική και αποκτούν τις ικανότητες να κατανοούν και να παράγουν τις κειμενικές πρακτικές και τη ρητορική δομή ποικίλων κειμενικών ειδών που είναι κατάλληλα για διαφορετικούς μαθησιακούς στόχους. Σημαντικό στοιχείο αυτής της προσέγγισης είναι ότι η διδασκαλία της γραμματικής δεν περιορίζεται μόνο στα γλωσσικά μαθήματα. Η γνώση του γραμματικού συστήματος και των λειτουργιών των γραμματικών κατηγοριών μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε άλλα μαθησιακά περιβάλλοντα στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών. Έχει ιδιαίτερα χρησιμοποιηθεί στην ενασχόληση με τη φυσική, τα μαθηματικά, τη βιολογία, τη γεωγραφία και στη μάθηση μέσω τεχνολογιών. Εκτενέστερη αναφορά στη θεωρία των κειμενικών ειδών με βάση το συστημικό λειτουργικό μοντέλο, η οποία χρησιμοποιείται για το σχεδιασμό σχολικής γλωσσικής εκπαίδευσης, παρουσιάζεται στο άρθρο της Macken-Horarik «Γλωσσική αγωγή στη Β'θμια εκπαίδευση στην Αυστραλία: μια συστημική λειτουργική οπτική» που φιλοξενείται σε αυτό το τεύχος του περιοδικού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Διεξοδική αναφορά στη Γενετική Μετασχηματιστική Γραμματική (ΓΜΓ) γίνεται στο άρθρο της Ε. Φιλίππιακη-Warburton «Γραμματική και σχολική παιδεία», σε αυτό το τεύχος του περιοδικού.
2. Αξίζει να σημειωθεί ότι η λεγόμενη παραδοσιακή γραμματική, η γραμματική δηλαδή που διδασκόμαστε στο σχολείο, σε ορισμένες περιπτώσεις δίνει πληροφορίες που αφορούν τη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων, όχι όμως με συστηματικό τρόπο (πβ. Νεοελληνική σύνταξις του Αχιλλέα Τζάρτζανου, τόμος Β?, σσ. 61-72 για τη λειτουργία των υποθετικών προτάσεων).
3. Άλλοι όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν το ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον είναι οι όροι *περικείμενο* και *συγκειμενικό πλαίσιο*. Στη συνέχεια του κειμένου θα χρησιμοποιούμε τους όρους *συγκειμενικό πλαίσιο* ή *συγκείμενο*.
4. Το θέμα αυτό θίγεται εκτενέστερα στο άρθρο του Halliday «Η γλώσσα και η αναμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας» που δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος του *Γλωσσικού Υπολογιστή*, σ. 19-32.
5. Βλ. Μητσικοπούλου 2000 για διεξικότερη αναφορά στην έννοια του κειμένου.
6. Αναφορά σε συτές τις διαστάσεις του συγκειμενικού πλαισίου γίνεται στο άρθρο της Macken-Horarik σε αυτό το τεύχος του περιοδικού, στο οποίο πραγματεύεται τη σχέση κειμένου-συγκειμενικού πλαισίου.
7. Για συστηματικότερη και λεπτομερέστερη περιγραφή των νοημάτων που κατασκευάζονται σε ένα κείμενο βλ. Halliday 1994 και Halliday & Hasan 1989.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- EGGINS, S. 1994. *An introduction to systemic functional linguistics*. Λονδίνο: Pinter.
- HALLIDAY, M.A.K. 1978 *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη, Μελβούρνη, Auckland: Edward Arnold.
- . 1989 *Spoken and written language*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- . 1992. The act of meaning. Στο *Language, Communication and Social Meaning. The Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*, επιμ. J.E. Alatis. Ουάσινγκτον: Georgetown University Press.
- . 1994[2η έκδ.]. *An introduction to functional grammar*. Λονδίνο, Μελβούρνη, Auckland: Edward Arnold.
- . 1999. Η γλώσσα και η αναμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας. *Γλωσσικός Υπολογιστής* 1(1): 19-32.
- HALLIDAY, M.A.K. & R. HASAN. 1989. *Language, context and text. Aspects of language in a social semiotic perspective*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HASAN, R. 1996. Literacy, Everyday Talk and Society. Στο *Literacy in Society*, επιμ. R. Hasan & G. Williams, 377-424. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Longman.
- MARTIN, J.R., C.M. MATTHIESSEN & C. PAINTER. 1997. *Working with functional grammar*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη, Σύδνεϋ, Auckland: Arnold.
- ΜΗΤΣΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Β. 2000. Λόγος και κείμενο. Στο Ηλεκτρονικός κόμβος για την υποστήριξη των διδασκόντων στο μάθημα της γλωσσικής αγωγής και συμπεριφοράς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας). Γλώσσα: Θεωρία- Διδασκαλία. Γένη και είδη λόγου. www.komvos.edu.gr.
- TZARTZANOS, A. 1991. Νεολληνική σύνταξις. 2η έκδ. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.